

ПОСИЛАННЯ

1. Нестеренко О. Розвиток промисловості на Україні. – К., 1959. – 490 с.
2. Ситий Ю., Коваленко В., Кондратьєв І., Моця О., Петраускас А., Сарачев І. Науковий звіт про археологічні роботи 1995 р. на території смт. Батурина Бахмацького району Чернігівської області та археологічні розвідки на Чернігівському Задесенні. – Чернігів, 1996. – Т. I // Архів НІКЗ «Гетьманська столиця», ф. КВ-4-2882 / СП-33. – 159 с.
3. Батурина: сторінки історії: збірник документів і матеріалів / Чернігівський державний педагогічний університет ім. Т.Г. Шевченка та ін.; редколегія: О.Б. Коваленко та ін. – Чернігів., 2009. – 786 с.
4. Мироненко Л. Керамічний комплекс Батурина кінця XVII – середини XVIII ст. – К., 2017. – 382 с.
5. Лазаревський О. Описание старой Малороссии. – Т. 2. – К., 1893. – 559 с.
6. Ситий Ю., Луценко Р., Мезенцев В., Мироненко Л., Потапенко А., Сита Л., Терещенко О., Жигола В. Науковий звіт про археологічні дослідження в охоронних зонах Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця» в м. Батурина Бахмацького р-ну Чернігівської області у 2016 р. – Чернігів, 2017. – Т. I. // Архів НІКЗ «Гетьманська столиця», ф. КВ-15-8558/СП-4-1728. – 99 с.
7. Полісся. Матеріальна культура // Редкол.: В.К. Бондарчик та ін. – Київ, 1988. – 448 с.
8. Лисенко С. Очерки домашних промыслов и ремесел Полтавской губернии – Полтава, 1904 – 194 с.
9. Саенко Н. Батурина Гончарівка у XVII–XVIII ст. // Сіверянський літопис. – № VI. – Чернігів, 2015. – С. 42–50.
10. Горенко В., Боряк О. Українська минувшина. – Київ, 1994. – 290 с.
11. Ситий Ю., Васюта О., Єгорова Н., Кобець О., Коваленко В., Луценко Р., Мезенцев В., Моця О., Семенченко Б., Солобай І. Науковий звіт про археологічні дослідження в охоронних зонах Державного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця» в смт. Батурина Бахмацького р-ну Чернігівської області в 2004 р. – Чернігів, 2005. Т. I. // Архів НІКЗ «Гетьманська столиця», ф. КВ-7-4432/СП-491. – 199 с.
12. Русов О. Описание Черниговской губернии. Чернигов, 1899. – Т. 2 – 400 с.

Хармак М.М. К вопросу гончарного дела среди жителей Батурина конца XVII – середины XVIII ст.

В статті на основі досліджень розглядається гончарне ремесло батуринців. Автор намагається розкрити економічні аспекти діяльності майстрів гончарного дела, воспроизвести специфіку їх роботи, локалізувати їх ячейки.

Ключевые слова: гончар, Батурина, ремесло, горн.

Kharmak M.M. On the issue of pottery among the inhabitants of Baturyn late XVII-early XVIII century

In the article on the basis of research the Pottery Craft of Baturyn is considered. The author tries to disclose the economic aspects of the activities of pottery masters, recreate the specifics of their work, localize their cells.

Key words: potter, Baturyn, craft, horn.

27.02.2018 р.

УДК 930.2:271(477.52)«17»

Ю.А. Мицик

НОВІ ДОКУМЕНТИ З ІСТОРІЇ ГЛУХІВЩИНИ ГЕТЬМАНСЬКОЇ ДОБИ

У статті розглядаються незнані документи з історії Глухівщини XVII–XVIII ст., виявлені автором в архівах України й Польщі, вказано на їх значення як джерел з історії краю.

Ключові слова: Глухів, Гетьманщина, козацтво, архіви, джерела.

Історія Глухівщини доби Гетьманщини вивчена явно недостатньо, хоча з моменту, коли Глухів став гетьманською столицею у 1708 р., кількість документальних джерел, які фіксували його політичне, соціально-економічне, культурне життя, значно зростає. Досить вказати на такі фонди Центрального державного історичного архіву України у Києві (далі – ЦДАУК), як 51 (Генеральна військова канцелярія – ГВК) чи 269 (канцелярія гетьмана Кирила Розумовського), де зберігається в підсумку близько 7 тис. справ. Однак вказані джерела майже не використовувалися дослідниками. В радянські часи головною причиною була компартійна цензура, зараз же – економічна криза.

Проводячи пошуки як в архівосховищах України, так і інших країн (в першу чергу Польщі), нам вдалось виявити чимало документів з історії Глухова. Ми вже розглядали окремо справи, відкладені в ЦДАУК, що стосуються монастирів Глухівщини [1]. Дуже важливим є також зібрання Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (далі – ІР НБУВ). Переважну більшість нових даних ми вже опублікували, але ці видання, зазвичай, мають невеликий наклад і не завжди доступні дослідникам. Варто зупинитись на них.

У виданому нами чотиритомнику [2] є лише один глухівський документ, знайдений у ЦДАУК. Це – купча глухівського священика (колишнього священика с. Спаського) Стефана від 2.01.1656 (22.12.1655) р. Він продавав свій двір, який був успадкований по смерті зятя, Дмитра Слюсара, Уріїлу, ігумену Петропавлівського монастиря, що під Глуховом, за 18 коп. литовської лічби. Цей двір знаходився понад ярмом поблизу Путивльської башти, між дворами Хвеська Козака і Хвеська Марисенка. Купівля була здійснена з відома глухівської влади: сотника Пилипа Уманця, отамана Василя Уса, війта Олександра Шликовича [3].

Далі була публікація серії «3 нових документів до історії Сіверщини (XVII–XVIII ст.)» на сторінках журналу «Сіверський літопис» (далі – СЛ) [4]. Задля економії місця ми будемо вказувати тільки порядковий номер частини статті і сторінки, на яких було вміщено відповідний документ.

1678 роком датована купча новомлинського міщанина Стефана Андрієвича, який купив млин на р. Клевень біля села В'язенки у Петропавлівського монастиря, що під Глуховим (ігуменом тоді був ієромонах Інокентій Биковський) [1, с. 65]. У 1688 р. глухівський міщанин Федір Гончар продал «пляц» в Глухові з будинком Власу

Котляру за 20 талярів. Цей «пляц» заходився між ділянками Матвія Зарецького, Лукаша Соляника і «попаді Дикой». Дану купчу затвердив глухівський городовий отаман Олексій Турянський.

Як тільки Глухів отримав статус гетьманської столиці після батуринського погрому, гетьман Іван Скоропадський став видавати звідси свої універсали. У місті знаходились всі головні органи державного управління Гетьманщини, які теж активно «продували» документацію.

З виявлених нами справ бачимо, яку велику увагу приділяв Скоропадський Петропавлівському монастирю. Вже у 1709 р. він наказував селянам – підданам монастиря – віддавати «послушенства и повинности» [2, с. 64–65]. У 1711 р. він відгукнувся на скаргу ігумена Мелетія Трофимовича. У ній йшлося про відмову удови генерального судді Василя Кочубея та пана Корсака від плати за перевіз через Десну в Мутин своїх товарів, в першу чергу горілки. У 1713 р. він видав універсал тому ж ігумену, яким забороняв проїжджим з України чи Росії вимагати у монастирських селян (особливо в Холопкові) возів, корму та ін. Того ж року гетьман написав лист воронізькому сотнику Потапу Назаровичу (Піскуненку) з клопотанням за Петропавлівський монастир, який хотів придбати Богданівський млин [1, с. 68–69]. У 1718 р. він задовольняв прохання ігумена (цього разу ним був Єпіфаній Тихорський) щодо запустілого в період війни зі шведами села В'язенки і щодо погребельного податку з тих, хто переїжджав через греблю на р. Клевень [1, с. 70].

У вересні 1712 р. гетьман видав універсал іншого характеру, оскільки в Глухів прибув представник київського митрополита «намісник катедральний» (Софійського монастиря в Києві), який просив підтвердити його маєтності – с. Ковчин [3, с. 74]. У 1713 р. І. Скоропадський писав про справу з млином в селі Журавці на однойменній річці, який був куплений Павлом Лесенком у Юхима Небая, козака Глухівської сотні [2, с. 70]. 1715 роком датована купча глухівського сотника Івана Мануйловича, який продавав своє добро Кирилу Ясковичу, жителю Єсмани [1, с. 69]. У лютому 1717 р. гетьман видав універсал, у котрому вказував, що «перед сим чрез Омеляновича, писара сотні Глуховской, определилисмо почті при ратуші быти в завідованю п. войта з майстратовими», і визначав порядок її функціонування [3].

Іван Скоропадський, як і його попередники, ревно опікувався церквами й монастирями (в першу чергу Харлампіївським Гамаліївським та Петропавлівським). Ця традиція була продовжена й іншими гетьманами. Так, у 1723 р. Павло Полуботок відгукнувся на скаргу ігумена Луки щодо проїзду багатьох людей, особливо прапорщика російського гарнізону Глухова Григорія Анненкова, через Мутинський перевіз без сплати відповідного податку; вони везли горілку, борошно, дерево та інші товари. У разі подальшої несплати податку Полуботок дозволяв ченцям конфісковувати їх у порушників [3, с. 77]. Данило Апостол видав у 1729 р. розлогий універсал, від-

гукуючись на прохання ігумена Луки Павловича (переданого економом о. Симеоном) щодо ряду монастирських сіл (Холопково, Баничи, Ротівка, В'язенка, Будиша, Чернево, слобода Бородавка та їхні угіддя (млини, перевіз в Мутині, риболовні озера тощо). У відповідності з грамотами царів Івана та Петра, гетьманським універсалом Петропавлівському монастирю підтверджувалося право володіння ними [2, с. 73]. Аналогічний універсал Малоросійської колегії було видано ігумену ієромонаху Никифору у 1735 р. вже після смерті Апостола. Цікаво, що у ньому були згадані універсали гетьманів Виговського, Брюховецького, Многогрішного, Самойловича, Мазепи, Скоропадського. Є й інші цікаві деталі [2, с. 75–76]. До цих документів прилягають дві розписки 1697 р., дані тодішньому ігумену Петропавлівського монастиря св. Дмитрію Ростовському (Тупталу) від путивльського жителя Микити Іванова (мова йшла про оренду млина на р. Клевень) на позичення грошей та хліба «мірою глухівською» [5, с. 150]. У 1731 р. Апостол видав наказ отаману жолдаків Андрію Негейфлю (німцю – ?), яким повертав його на посаду командувача жолдацьким підрозділом [5, с. 162]. Наказ-інструкція Апостола Негейфлю була опублікована в іншій частині [5, с. 162].

У 1722 р. наказний гетьман Павло Полуботок написав лист до старшого військового канцеляриста Петра Валькевича: тоді в Глухів прибув гонець зі Стародуба від наказного стародубського полковника в справі межування землі в Почепській сотні Шидловським. Того ж року була написана скарга козака Степана Семеновича Полуботку: ще в часи гетьманування Івана Мазепи стародубський полковник Михайло Миклашевський (його каденція припала на 1689–1706 рр.) оволодів с. Воргол (на південний захід від Путивля) і обернув козаків на мужиків, в т. ч. Степанового батька. Скаржник просив повернути йому його колишній статус і вписати в компут Глухівської сотні. У 1723 р. подібного роду скарги написав ніжинський полковник Петро Толстой, який заступився за козаків Глухівської сотні з села Погребків, котрих Андрій Лизогуб (конотопський сотник) насильно записав у підданих і утискав їх [5, с. 31–32]. У 1724 р. з ГВК був виданий указ, котрим наказувалося батуринському козаку Гришутенку прибути на суд до Глухова для розгляду його конфлікту з конотопським козаком Приймою [5, с. 160–161]. Наступного року до ГВК прийшло «доношение» в справі козака Батуринської сотні О. Гаращенко [5, с. 161].

У 1719 р. ямпільський житель Іван Сухий дав квит глухівського жителя Михайлу Лойку. Сухий взяв під опіку Стефана, сина покійного священика Кирила, і мав отримати борг в 100 кіп від Лойка (заборгувала ще його покійна мати, яка мала комори в Глухові). В документі згадуються, зокрема, Семен Уманець, отаман городовий, та Олександр Іванович, вїт [5].

У 1732 р. козаки села Берези під Глуховом скаржилися на ігумену глухівського Успенського монастиря Марію Магдалину, яка чинила козакам «немалые обиды и разо-

рення», а у 1747 р. скаржився селянин Ісай Сліпород на монастирського підданого Тишка Грішного, який не дав Ісаї купчої на збудований ним двір в с. Береза [8, с. 120]. 1744 р. Гаврило Головня після одруження з дочкою померлого священика Анастасіївської церкви в Глухові мав бути висвячений на священика. Йому надавався млин на р. Єсмані під Глуховом і земля, щоб лікарні при церкві й бідним не було «оскудения и разорения».

У 1749 р. бунчуковий товариш Яків Маркович (знаменитий мемуарист) скаржився графу Румянцеву на підполковника Семенова, який заволодів його двором в Глухові. До речі, аспірантка ІУАтаД НАН України Наталя Матяш досліджує цю пам'ятку, яка містить чимало свідчень про Глухівщину першої половини XVIII ст., зокрема виявила дві книги з десяти, які є неопублікованими. Дуже цікавим є указ ГВК 1749 р. сотенному глухівському правлінню. Після чергової пожежі Глухова було складено план відбудови міста інженером підполковником на ім'я «Дебоскет», а глухівський архітектор «Гезель Мергасов» мав його реалізувати. Але виявилось, що найпрестижніші місця забудовані шинками, лавками і коморами осіб, які не мали там раніше будинків (подібно сучасним мафам!), чинять перешкоди прокладанню нових вулиць. ГВК вимагала від сотенного правління знести ці лавки й комори, але відвести нові місця для їх облаштування. Цікавим є й документ 1762 р.: Михайло Шалута «польської нації» вкрав у глухівського співака Стефана Скочинського (слуги гетьмана Розумовського) 5 рублів. За це він був заарештований глухівською сотенною канцелярією. Врешті він дістав звільнення під умовою, що буде відслужувати 2 роки військовому товаришу Василю Романовському, який заплатив 5 рублів співакові.

У 1761 р. ГВК видала ордер до чернігівського полковника про незаконну вирубку лісу Свято-Троїцького Андрониківського монастиря поблизу Мени осавулом Каневським [6, с. 76–77]. У 1768 р. в універсалі чернігівського і новгород-сіверського єпископа Кирила Лящевського 1768 р. дається дозвіл на будівництво другої церкви в селі Тулиголов з ініціативи селян (курінний отаман Федір Головня). Призначався туди й священик першої церкви (Свято-Успенської) Григорій Зозуля, котрий служив на половині Успенської парафії.

У 1776 р. київський митрополит Гавриїл Кременецький на прохання селян, а також ченців Петропавлівського монастиря (архімандрит Ігнатій) видав грамоту на будівництво Свято-Покровської церкви в селі Баничі замість старої і призначення туди священика Димитрія «Матфеєва». Остаточо будівництво церкви було завершено аж через півстоліття. Її освячено у 1829 р. [6, с. 80–81, 83]. Близько 1777 р. старшина Данило Кандиба подав у суд на селян Харлампіївського монастиря, які напали на його землю біля села Мутин на межі Глухівського й Батуринаського повітів [5, с. 175]. У 1787 р. ректор Києво-Могилянської академії архімандрит Варлаам Миславський і префект ігумен Димитрій видали атестат студенту, козацькому сину Федору Па-

насенку, уродженцю «уезда Глуховского села Шебер», який успішно навчався у Академії з 1774 по 1787 рр., знав латинську, французьку і єврейську мови. З цим атестатом він мав прибути до правління Новгородського намісництва [6].

Цими виявленими документами звичайно не вичерпується потенціал ЦДІАУК та ІР НБУВ. Архівні пошуки приносять нові джерела з історії Глухівщини, свідченням чого є документ, що наводиться в додатках. Так, в зібраннях ІР НБУВ міститься 6-томний архів кінця XVII ст. охочеконного полковника Іллі Новицького, де містяться й 9 листів глухівського сотника Василя Федоровича (Яловицького), в котрому він ставив питання щодо дій своєї сотні на випадок походу проти ворога, подавав відомості про неприятеля тощо. Вони свідчать про участь козаків Глухівської сотні у обороні південно-західних рубежів Гетьманщини від ординських набігів, про те, що глухівський сотник виконував по суті обов'язки наказного полковника і керував діями засеймських сотень Ніжинського полку: Глухівської, Воронізької, Коропської, Кролевецької і Ямпільської. Хоча гетьман Мазепа надав, як відомо, Федоровичу два універсали-привілеї, однак тут згадується ще один невідомий гетьманський універсал (наказ). Врешті ці листи дозволяють продовжити каденцію сотника як мінімум на 4 роки (досі вважалося, що він обіймав цю посаду з 1694 р.) [7].

В ІР НБУВ знаходиться і кореспонденція І.А. Войцеховича, де досить часто згадується Глухівщина. А кілька десятків листів до Войцеховича були написані Олександром Славським із Глухова, де він жив із сім'єю. Тут же знаходиться рапорт правителя Малоросійської колегії графа Румянцева до сенату про пожежу в Глухові (жовтень 1784 р.). Варто назвати ще деякі документи тільки одного фонду VIII: паспорт на вільний проїзд товарів бунчукового товариша Павла Миклашевського з Глухова до Москви через Тулу (№ 2739), наказ 1751 р. гетьмана Розумовського Павлу Миклашевському з'явитися до нього в Глухів (№ 1737), рапорт 1779 р. глухівського коменданта Простоквашина графу Румянцеву-Задунайському про відправку йому речей і грошей (№ 1214), рапорти 1767 р. (йому ж) щодо виборів міських голів Глухова, Новгорода-Сіверського, Чернігова та ін. (№ 253). Є і група документів щодо складного конфлікту між Романом Гармашенком і о. Григорієм – священиком того ж села на Стародубщині у 1717 р. (слідство тягнулося ще в 1726 р.), причому гетьман Скоропадський призначив чинити слідство глухівського городового отамана Федора Омеляновича. Документи цієї справи, у т. ч. слідство Омеляновича, знаходяться в ІР НБУВ (ф. І. – № 18156, 18158, 18155, 18157).

В указах київської консисторії другої половини XVIII ст. часом зустрічаються дані про церковне життя Глухівщини, зокрема називаються імена настоятелів глухівських монастирів Никифора (Петропавлівський?), Єлизавети (Успенський), Євгенії (Мутинського монастиря) та глухівських протопопів (як у 1744 р. згадано глухівського протопопу Олексія).

Все це свідчить, що в результаті активних архівних пошуків можна знайти чимало документів гетьманських часів, які дозволять реконструювати подробиці життя означеного періоду.

Додатки

№ 1

1689, серпня 12 (2). – Журавка. – Лист А. Васильовича та О. Турянського, писарів, посланих гетьманом Іваном Мазепою.

«Року Бжого тисяча шестсот осмдесят девятого мсця августа второго дня.

По указу пресвітлійших и державнійших великих гсдрей, царей и великих князей Иоанна Алексіевича, Петра Алексіевича и великой гсдрині блговірной царевни и великой княжни Софии Алексіевни, всея Великия, и Малия, и Білия России самодержцев, их царского пресвітлого величества Войска Запорожского обоих сторон Днепра гетмана ясневельможного его млсти пна Иоана Стефановича Мазепа за zesланием от его велможности в ключ Глуховский и Новгородский от розних селян в сусідстві кривді и шкоді в пуцах, в землях и в хлібних пахатних и в сінних покосах ведлуг жалоб их, на суппликах поданих, слухат судом и розездами границ мирковати справи межи ними, о що спор и завод будет. Ми, ниже на подписях выражение, прибивши в село Гириин (сучасне с. Гирино Ямпільського р-ну), взявши старих особ, свідомих добре чертежей и границ всего ключу Глуховского из селами, до Глухова прилеглими, которих особ так имена називалися: Стефан, Иван Бортникови, Иван Щербак, Василь Михайлов, Микита Синичин, Федор Василиов, Хома Микитин и Пашко Щербаков, с теми теды особами приехали до Журавки, и як всім журавским обивателем веліли и у згромадженю перед себе стати, теди выжей именованние особи на око журавским всім обивателем сказовали, что Гириин старое село, належачое до Глухова, и за панования еще Пясочинского, в котором тилко тогди чтири господари били, а держали отчини свои аж по границі, лежачие за милю от Новгородка и полмили под Камянку, а потом и Журавка, село, за того же Пясочинского сіла, через которого не зброно до отчин хожовати и мешковали в сусідстве гаразд, без жадного клопоту и чиненя кривд и тепер мешкаем спокойно, дай то Бже и во віки віком так діти нши по нас мешкали спокойно. А того не відоми, для чого Журавка до Новгородка належит, сидячи на ґрунті, то ест на землі и на пуци Гириинской и Глуховской; село зась Княжици и село Панская Буда, поневаж на сюй же землі и пуци положением своем седять, то и місту Глухову приналежат и вшелякие повинности войсковие и тяглие отдают, а що ся тиче сінних покосов, лежачих коло річки Гибині зверху в ней до Ивота річки, ншему то селу Гириину належали, однак правда ся мовит не кошовали, бо досит міли и без тих сіножатеи, и журавчане не кошовали, а як же почали з міста Глухова косити, тогда и они увязалися в тие сіножати и косить почали. Тие теди старие особи, правдивое

тое сознание учинивши, мешкати собі в щирости и любви спокойно з журавцями обищалися и жадних алтеркацій в пришлие и наступуючие часи не міти обидви стороны перед нами обовязалися. Тот покой ми похваливши и закладом вини коп ста заплати до скарбу войскового розорителя их такого покою утвердивши, сінние покоси, яко журавцом не належитие, лежачие коло речки Гибині з верху вниз річки Ивота, всі на ратуши глуховскую отбираем и на вічние часи подаем ку міским росходом. Що ест про памят записано, а міская глуховская сторона для ліпшой певности, яко того потребующая, справу тую под печатми и подписами рук нших отримала.

Діялося в Журавци.

В подлинном подписано так:

Андрей Василиевич, писар судов войскових енералних, от ясновельможного пна гетмана zesланий.

Алексій Михайлович Турянський, также от ясновельможного его млсти пна гетмана zesланий.

(ІР НБУВ, ф.-ІІ, № 18891. Копія кінця ХІХ ст. Внизу документа двічі проставлено літери «м. п.», що означає «місце печатки»)

№ 2

1736, червня. – Київ. – Закінчення листа митрополита Київського Рафаїла Заборовського до Синоду (?).

[...] диакон Арсеній по виденію зарукою Киевобратского монастыря архимандрита Амвросия Дубневича за границу пропущен; то о том надлежало было спросить его, архимандрита, толко ж от начала 735 года по сее время нет его в доме; а обретается он при переводе и своде книг правных, возвратившись из Москвы в Глухов; долше же о повеленном в указе неоткудова получит известия, разве когда повернется (как известно) он, иеродиакон Арсеній, возвратно в Киев.

О сем доносит вашего святейшества нижайший послушник Рафаил, архиепископ киевский.

Київ, 1736 года иунія __дня».

(ІР НБУВ, ф. 194, № 139, арк. 219. Копія ХІХ ст.)

ПОСИЛАННЯ

1. Мицик Ю.А., Тарасенко І.Ю. Фонд Глухівської сотенної канцелярії ЦДІА України у Києві як джерело з історії Глухівщини першої половини –середини ХVІІІ ст. // Сіверщина в історії України. – Глухів – Київ, 2013. – Вип. 6. – С. 258–260; Мицик Ю.А. Фонд Глухівського міського магістрату Центрального державного історичного архіву України у Києві як джерело з історії Глухова кінця ХVІІІ – першої чверті ХІХ ст. // Сіверщина в історії України. – Глухів – Київ, 2014. – Вип. 7. – С. 149–151; Тарасенко І.Ю. Кілька документів до історії глухівського Свято-Троїцького собору // Сіверщина в історії України. – Глухів – Київ, 2014. – Вип. 7. – С. 120–122; Мицик Ю.А., Тарасенко І.Ю. Матеріали фонду 149 ЦДІА України у Києві як джерело з історії Успенського (Преображенського) жіночого монастиря у Глухові ХVІІ–ХVІІІ ст. // Сіверщина в історії України. – Глухів – Київ, 2015. – Вип. 8. – С. 148–151; Мицик Ю.А., Тарасенко І.Ю. Матеріали фонду 148 ЦДІА України у Києві як джерело історії Пустинно-Харалампіївського Гамаліївського монастиря ХVІІІ ст. // Сіверщина в історії України. – Глухів – Київ, 2017. – Вип. 10. – С. 140–148; Мицик Ю.А., Тарасенко І.Ю. Нові документи до історії церковного життя Глухова козацьких часів // Сіверщина в історії України. – Глухів – Київ, 2016. – Вип. 9. – С. 266–271.
2. Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. – К., 2015. – Т. 4. – 540 с.

3. Мищик Ю., Тарасенко І. З нових документів до історії Сіверщини (XVII–XVIII ст.) // Сіверянський літопис. – 2016. – № 2. – С. 61–77 (частина 1); № 3. – С. 58–80 (ч. 2); № 4. – С. 62–87; № 5. – С. 67–89 (ч. 4); 2017. – № 1–2. – С. 140–175 (ч. 5); № 3. – С. 43–82 (ч. 6); № 5. – С. 41–74 (ч. 7); № 6. – С. 89–127 (ч. 8).

4. Мищик Ю. Сім універсалів гетьмана Івана Скоропадського (із зібрань Ніжинського краєзнавчого музею) // Сіверянський літопис. – 2006. – № 4. – С. 40.

5. ІР НБУВ, ф. І, № 50958.

6. Музей Національного університету «Києво-Могилянська Академія» (експозиція).

7. ІР НБУВ, ф. ІІ, № 14513, 14521, 14524, 14527, 14534, 14536–14539.

Мыцык Ю.А. Новые документы по истории Глуховщины гетманского периода

В статье рассматриваются неизвестные документы по истории Глуховщины XVII–XVIII вв., выявленные автором в архивах Украины и Польши, указано на их значение как источников по истории края.

Ключевые слова: Глухов, Гетманщина, казачество, архивы, источники.

Mytsyk Yu. A. New documents on the history of Hlukhivshchina Hetman period

The article deals with unknown documents on the history of the Hlukhivshchina of the 17th–18th centuries, identified by the authors in the archives of Ukraine and Poland, indicated their importance as sources for the history of the region.

Key words: Hlukhiv, Hetman, Cossacks, archives, sources.

21.03.2018 р.

УДК 94+908] (477.52-21 Глухів) «17»(093)

С.П. Тюльпа

**УКРАЇНСЬКА МЕМУАРИСТИКА
ІСТОРІЇ ГЛУХОВА (АВТОБІОГРАФІЧНІ
СПОМИНИ, ЗАПИСИ, ЩОДЕННИКИ)**

Статтю присвячено автобіографічним спогадам, записам, щоденникам суспільно-політичних діячів України XVIII ст. Особливу увагу приділено щоденникам, журналам-діаріюшам українських мемуаристів козацько-гетьманської доби, а також аналізу оригіналів щоденників Генеральної військової канцелярії, зокрема інформації, що стосується Глухова.

Ключові слова: Яків Маркович, Микола Ханенко, Глухів, щоденники, Генеральна військова канцелярія.

Особливість української мемуаристики XVIII ст. полягає в тому, що вона набула антикварного характеру, а її представників поєднали спільне походження і належність до козацької еліти, військова та державна служба, прагнення досягнути різні сторони громадського та родинного життя, політичні події, суспільні настрої, взаємини між різними верствами українського суспільства.

В українській історіографії існує низка робіт, у яких так чи інакше описані події «глухівського періоду» історії України. Метою даного дослідження є спроба найбільш повної та ґрунтовної систематизації мемуаристичних праць, присвячених Глухову доби Гетьманщини, їх глибоке аналітичне вивчення і відображення змісту.

Чільне місце в мемуарній прозі XVIII ст. посідають діаріюші (щоденники) – щоденні записки про адміністративно-політичну діяльність правителя держави, урядовця краю і т. п. Від XVIII ст. лишилося три основні різновиди пам'яток цього жанру: щоденники про поточну діяльність гетьманів, щоденні записки адміністративно-політичної чинності Генеральної військової канцелярії, приватні або авторські щоденники. Їх історичне значення полягає в тому, що в них ми знаходимо достовірне відтворення домашнього побуту, щоденного життя, урядової служби козацької старшини, зображення стану господарства у певні пори року, картин військових походів, нотаток про деякі суспільно-політичні події періоду Гетьманщини.

Автономний устрій Лівобережної України сприяв розвитку культури. За судженням Д. Дорошенка, українська культура кінця XVII – початку XVIII ст. розвинулась до тієї вишини, яка дає право поставити Гетьманщину часів І. Мазепи, І. Скоропадського, Д. Апостола і К. Розумовського на один рівень з найбільш освіченими країнами тодішньої Європи [1, с. 207]. Навіть російський терор і політика виснаження духовних, фізичних та економічних сил українського народу не могли знищити цієї культури.

Гетьманська столиця Глухів перетворилася в культурний центр України, який міг конкурувати з самим Києвом. На відміну від поліфонічного і культурно багатоманітного Києва, Глухів представляв Україну світській і аристократичну. Великий всенок у підготовку української світської еліти надала Генеральна військова канцелярія. У ній починали свою державну діяльність діти української старшини та інших привілейованих верств населення, які, як правило, закінчували Києво-Могилянську академію і мали певний стаж роботи у полкових канцеляріях. Для їх підготовки в місті було створено спеціальний канцелярський «курін». Військові канцеляристи, постійно маючи справи з історичними документами, розуміли, що київська духовна еліта (Києво-Могилянська академія, Києво-Печерська лавра) значно відстала від дійсного політичного і економічного життя і не бачила його нових реалій [2, с. 62–63]. Саме тому вони стали носіями історичної пам'яті свого народу і змогли реалізувати потребу створення світської історії України.

Найбільший інтерес і значення для української історіографії доби Гетьманщини мають праці мемуаристів Миколи Ханенка, Якова Марковича, Пилипа Борзаківського, Павла Ладинського та ін.

Микола Ханенко (1691–1760 рр.) походив з роду гетьмана Михайла Ханенка (його брата). Навчався в Києво-Могилянській академії разом з іншим мемуаристом Яковом Марковичем. Генеральний канцелярист, потім генеральний хорунжий, Микола Ханенко написав два відомі щоденники: «Діаріюш або Журнал» (Записи першої половини 1722 р.) і «Щоденник генерального хорунжого Миколи Ханенка», 1727–1731, 1742–1753 рр. [3, с. 1–20; 4,